

KÜRESEL DÜNYA İÇİN KÜRESEL KÜLTÜR: POSTMODERNİZM

Tijen ZEYBEK
Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC
tijen.zeybek@neu.edu.tr

ÖZ

Bir yandan küreselleşme kavramı diğer yandan postmodernizm kapsayıcı konuları ve kuşatıcı gündemleriyle sonu gelmez birer tartışma nesnesi olarak günümüz düşünce evreninde hem akademik dünyayı hem de siyasi ve edebi dünyayı meşgul etmektedir. Bu iki kavramdan biri olan Postmodernizm ne kavramsal içeriği, ne ismi, ne de sonuçları üzerinde çoğu zaman uzlaşılabilen bir olgu olarak ayrıca özel bir alanda da tartışılmaya devam etmektedir. Bir diğer kavram olan Küreselleşme (globalitation) olgusu da Postmodernizm kadar olmasa da hem kavramsal anlamı hem de yaşam pratiğimizde yarattığı etkiler, sonuçlar bakımından büyük tartışmaların odak noktasındaki yerini almaktadır. Tartışmaları bir çok mecrada sürmekle birlikte bu iki olgunun eş zamanlı süreçler olarak hem yaşam pratiklerimiz içinde hem de anlam dünyamızda -bunun bilincinde olsak da olmasak da- çoktan yerini aldığını söyleyebiliriz. Büyük değişim ve dönüşüm hareketleriyle karakterize edilen modernizm olgusu söz konusu değişim ve dönüşüm süreçlerini başlatan kaosu yoğunlaşması ve süreklilik kazanması olarak tarif edebileceğimiz bir başka dinamiğin -küreselleşmenin- etkisi altına girmiştir. Yaşadığımız çağın bir özelliği haline gelen sürekli değişim, dönüşüm ve yenilik-içerdiği anlam bakımından olumlu ya da olumsuz olup olmadığına bakılmaksızın- insanlığın gündelik yaşamını anlamlandırmak için ihtiyacı olan geleneği hatta rutini yaratmasına olanak tanımayacak denli hız kazanmıştır. Küreselleşme etkisine maruz kalmamış haliyle bile “Modernite gelenek-ötesi, ancak gelenek ve alışkanlığın sağladığı kesinliklerin yerini rasyonel bilginin almadığı bir düzendir”(Giddens, 2010). Sürekli yenilik anlamında küreselleşme ve postmodernizm geleneğin gelenekselleşmesi olanağını ortadan kaldırarak, geçmişten bağımsız ve geleceğe ilgisiz yeni bir yaşam tarzını günümüz dünyasında mümkün olan tek yaşam tarzı olarak dayatmaktadır. Süreklilik kazanan ama aslında insanın kendi gelişimine ve mutluluğuna yönelik kişisel duygu ve düşünce serüveninin de bir yandan sürebilmesi için belirli bir tarihsel süreç içerisinde yaşanıp bitmesi ve bir sonra yaşanacak olan gelinceye kadar bir kaç neslin geçmesi gereken değişimlerdir bunlar. Şaşırtıcı, şaşırtıcı olduğu kadar da güvensiz, belirsiz, yorucu ve korkutucu bu postmodern küresel dünyanın dinamiklerini anlamak için bu üç kavrama yeniden ve yeniden -Modernizm, Küreselleşme, Postmodernizm- yakından bakmak, onları güncel yaşamın pratiği içinde tekrar ve tekrar sınamak gerekmektedir. Her ne kadar küreselleşmeciler bize dünü ve yarını olmayan bir “şimdi” de yaşamaya çabalamaktan başka bir seçeneğimiz olmadığını söyleseler de geleceğe giden yol geçmişin kapılarından geçmektedir. Geleceğe dair bir ufuk görmek ve yoksa yaratmak mümkündür. Bunun bir yolu da geçmişe bakmaktır.

Anahtar kelimeler: gelenek, kültür, küreselleşme, modernizm, postmodernizm

GLOBAL CULTURE FOR THE GLOBAL WORLD: POSTMODERNISM

ABSTRACT

The notion of globalization and postmodernism are constantly occupying the academic world as well as the political and literary world as objects of debate with the contents of all life. The conceptual content of postmodernism has a characteristic that is often not reconciled with its name and its results. Globalization, on the other hand, is the focal point of great debates in terms of both the conceptual outcome and the consequences of the effects it creates in life practice. We can say that these two phenomena take place both in our life practice and in our sense of the world, whether they are conscious or not. The phenomenon of modernism, characterized by great changes and transformation movements, is under the influence of globalization, which we can describe as condensation and continuity, which initiates the processes of change and transformation. Continuous change,

transformation and innovation, which have become a feature of the age we live in, have gained momentum not to allow us to create the tradition or routine that we need to make sense of the daily life of mankind, whether it is negative or not. Even when it has not been exposed to the effects of globalization, "Modernity is a tradition, but only a place where the rational knowledge does not take the place of certainty that tradition and habit"(Giddens, 2010). Globalization and postmodernism, in the sense of constant innovation, have lifted the tradition of tradition from the very beginning, presenting a new independent lifestyle that is independent of the past and indifferent to the future as the only lifestyle possible in today's world. These innovations are continuous, but in fact they are the changes that need to be experienced in a certain historical process for the continuation of personal emotions and thoughts towards the person's own development and happiness, and a few generations to be experienced until the next one to be experienced. To understand the dynamics of this postmodern global world, it is necessary to reconsider the concepts of Modernism, Globalization and Postmodernism, to constantly test them in the practice of contemporary life, to the astonishing, surprising, insecure. Although globalizationists have told us that we have no choice but to try to live in a "now" without yesterday and tomorrow, the path to the future goes past the gates of the past. It is possible to see and create a horizon of the future. One way is to look back.

Keywords: *tradition, culture, globalization, modernism, postmodernism*

GİRİŞ

Bu çalışmada genel hatlarıyla modernizm konusuna değinildikten sonra küreselleşme ve postmodernizm ilişkisi üzerinde durulacaktır. Küreselleşme olgusuyla birlikte postmodern düşüncenin yaygınlık kazanması, hayatın bütün alanlarında kendini gösterir hale gelmesi ve bunun hangi toplumsal dinamiklerin etkisiyle meydana geldiği konusu irdelenecektir. Bu bağlamda toplumun ortaklaştığı yaşam pratikleri olarak gelenek ve kültürün küreselleşme olgusu karşısında nasıl evrildiği sorgulanacaktır. "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor" adlı kitabının 2. baskısına yazdığı önsözde Marshall Berman modernizmi şöyle tarif eder: "...modernizmi, modern insanların modernleşmenin nesnelere oldukları kadar öznelere de olmak, modern dünyada sıkıca tutunabilecekleri bir yer bulmak ve kendilerini bu dünyada evde hissetmek için giriştikleri çabalar olarak tanımlıyorum" (Berman, 2003: 11).

Berman'ın bu tanımına baktığımızda modernizmin kavramsal anlamına değil onun yaşayan insan üzerinde bıraktığı etkiye odaklandığını görürüz. Modern insan modernleşmenin nesnesidir ancak öznesi de olmak çabası içindedir. Bir başka ifadeyle modern insanı modern yapan koşullar bir yanda hükmünü sürdürürken diğer yanda insanın modernizme etki etme, ona şu veya bu şekilde müdahale etme isteği ve çabası da sürmektedir. Buradan modern insanın moderniteyi tüm özellikleriyle kabul eden ve ona razı olan değil onu kendi ihtiyaç ve arzuları doğrultusunda dönüştürme çabası içinde olan insan olduğunu anlıyoruz. Dahası bu çaba, yaşanan değişim dönüşümün yarattığı derin bir savrulma, dağılmanın ortasında sürdürülmektedir. Zira bu insanlar modernizmin sadece nesnesi oldukları sürece kendilerini bu dünyanın yabancıları olarak hissetmektedirler. İşte bu duygunun kendisidir ki onları kendi hayatlarının öznesi olmaya ve modern dünyayı yeniden, içinde yaşadıkları bir ev gibi algılama çabasına itmektir. Berman insanların bu yeni dünyada savrulmamak için tutunacak bir yer aramaları ve burada kendilerini yeniden evdeymişçesine rahat hissetmeleri için giriştikleri çabalar toplamı olarak tarif eder modernizmi. Modernlik yeni bir yaşam deneyimidir aslında. Ancak edilgen bir pratiğe değil tam tersine edilgenliğe karşı direniş içinde olan bir pratiğin deneyimidir.

Öte yandan Zygmunt Bauman küreselleşme süreciyle ortaya çıkan karmaşık bir meseleden söz eder ve buna "varoluşsal emniyetsizlik" adını verir (Bauman, 2012: 11). Hemen arkasından da "... çağımızdaki haliyle modern uygarlığımızın sorunu, kendini sorgulamayı bir yana bırakmış olmasıdır. Belli soruları sormamak gündemi işgal eden sorulara yanıt bulamamaktan daha tehlikeli sonuçlara gebedir:..." diye devam eder (Bauman, 2012: 11)

Berman'ın modernizm tanımındaki özne olma çabasındaki insan Bauman'da küreselleşme diye adlandırılan modern uygarlık çağında kendini sorgulamayı bir yana bırakmıştır. Belli soruları sormaktan kaçınmaktadır. Bauman uyarır; "Belli soruları sormamak gündemi işgal eden sorulara yanıt

bulamamaktan daha tehlikeli sonuçlara gebe dir”. Gündemin işgali söz konusudur. Bu küresel bir gündemdir. Bauman küresel finans, ticaret ve enformasyon endüstrisinin sınırsız hareket özgürlüğünden söz eder (Bauman, 2012: 72). Burada akla şu soru gelir: Eğer küresel dünyada finans, ticaret ve enformasyon endüstrisinin sınırsızca hareket özgürlüğü varsa ve her şeyin parasal bir karşılığı olan kapitalist bir dünyadan söz ediyorsak herhangi bir metanın küresel boyutta ticaretini yapabilmek ya da herhangi bir düşüncenin ya da fikrin küresel boyutta yayılması için gerekli bir merkez, meca, zemin oluşturmak büyük ölçüde belli bir sermayeye sahip olmayı şart kılmaz mı? Bu sorunun cevabı evet ise ki öyledir bu durumda herkes, hepimiz küresel bir dünyada, eşit küresel imkanlara sahip olarak yaşamıyoruz demektir. Zaten enformasyon endüstrisi tanımı da bunu anlatmaktadır.

Giddens’a göre ise küreselleşme, artan karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilerin sadece ekonomik değil toplumsal, kültürel ve politik alanlarda da etkili olmasını ifade etmektedir (Giddens, 2000: 67). Giddens’in tanımı küreselleşmenin tıpkı kavramsal anlamdaki genel içeriği gibi hayatın neredeyse tüm alanlarında, toplumsal, kültürel, siyasi derin ve kalıcı etkileri vardır.

Harvey’e baktığımızda yukarıdaki küreselleşme tanımlarına başka boyutların da eklendiğini görürüz. Ona göre küreselleşme bir sonuçtur: iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle haberleşme ve ulaşım, kolay, hızlı ve ucuz bir hale gelmiştir. Böylece dünya küçülerek yoğunlaşmış ve karşılıklı bağımlılıklar artmıştır. Küreselleşme işte bu süreçlerin bir sonucudur. David Harvey’in “zaman-mekan sıkışması” olarak da tanımladığı bu durum (Harvey, 1997) dünyanın “tek bir mekan” olarak küçülmesini, yani McLuhan’ın tabiriyle dünyanın “küresel bir köy”e dönüşmesini hızlandırmıştır (McLuhan, 2015). Böylece, bilgiyi toplama, değerlendirme, kullanma ve yeniden üretme daha hızlı ve daha kolay bir hale gelirken, toplumsal yapıyı oluşturan kültür, siyaset, üretim, tüketim vb alanlarda kısaca hayatın her alanında ve köklü değişim ve dönüşümler yaşanmıştır, yaşanmaktadır.

Görüldüğü gibi küreselleşme de, en temelde, tıpkı modernleşme gibi değişim, dönüşüm ve bunu meydana getiren kaotik ortamın dinamikleriyle açıklanmaktadır. Bu iki olguyu anlama çabasında başat kavramlar çoğu zaman benzer ve bazen de aynıdır. Özellikle bireylerin ve toplumun bu olgular karşısındaki tepkilerini anlamaya çalışırken ön plana çıkan değişim, dönüşüm zamanlarında ortaya çıkan belirsizliklerin yarattığı güvensizlik ve korku fenomenidir. Elbette küreselleşme ve modernleşme birbirinden farklı olgulardır ama birbirlerine içkindirler de. Ancak bu iki olguya maruz kalan insanın, yani bireyin ve toplumların değişim süreçlerine katılma tarzlarındaki farkın çok daha büyük olduğunu ve bu çalışmada odak konusunun birey ve toplum olduğunun altını çizmek gerekiyor. Modern insanda var olan özne olma çabasının küresel insanda yerini daha sonra açıklamaya çalışacağım nedenlerle -başta güvenlik olmak üzere- salt var kalma çabasına bıraktığını göstermeye çalışacağım.

Küreselleşme, modernizm ya da postmodernizmle ilgili tanımları çoğaltmak mümkündür. Ancak ne kadar çoğaltırsak çoğaltalım, bu tanımlar içerisindeki benzer sözcüklerin ya da tanımların birbiri içine geçmişliğini veya birbirinden alıp verdiklerinin izini istediğimiz kadar dikkatlice sürelim gene de her birinin diğerinden farklı olduğunu, her birinin küreselleşme ya da modernizm veya postmodernizmolgusunu açıklamak için yaslandığı paradigmanın bambaşka olduğunu görürüz. Bu bağlamda fenomenleri açıklarken ortak bir tanımda uzlaşmak hem mümkün değildir hem de zaten böylesi bir çaba gereksizdir. Bu çalışmaya konu olan olguların tümü de yani küreselleşme, modernizm ve postmodernizm bir çok boyutu olan, tarihsel süreçleri açısından bir çok katmanın üzerinde birden yükselen birbirlerini etkileyen ya da birbirlerinden etkilenen ve yarattıkları sonuçlar bakımından da son derece karmaşık, araştırılıp üzerinde çalışılmaya muhtaç konuları içerdiğinden tanımların da çok çeşitli olması yadırganacak bir durum değildir. Tam tersine, bu farklılıklar düşün dünyasının güvenlice üzerine basabileceği en temel zemindir. Tümünün de odak noktasının ve etki alanının bireysel ve toplumsal hayat olduğu, murad edilenin bu olmasa bile sonucun böyle olduğu sosyolojik bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. İnsanı ve toplumu değiştiren, bunaltan, rahatlatan, üzerinde gerilim yaratan olguları anlamak için çeşitli yollar vardır kuşkusuz. Gündelik hayatın dilini ve pratiğini mercek altına almak bunlardan biridir. Bu anlamda bir izlek için alışkanlıklar, modalar, popüler kültür, sanat, edebiyat yaşam tarzları, bu yaşam tarzlarının birbirleriyle olan etkileşimleri ve kendi değişim

süreçleri kısaca kültür son derece verimli bir alandır. Bu çalışmada da böyle bir yol izlenmesi hedeflenmektedir.

MODERNİZMİ ANLAMAK

Marshall Berman'ın "... modernizmi, sürekli değişen bir dünyada kendimizi evimizde hissetmek için yapılan bir mücadele olarak düşünme" (Berman, 2003: 12) yöntemi kendisinin de ifade ettiği gibi açık ve geniş bir yol sunar bize. O kadar ki her türlü sanatsal, entelektüel, siyasi, teolojik, kuramsal çalışma ve pratiklerin bu kapsayıcı yol içinde ve tek bir diyalektik sürecin tamamlayıcı parçaları olarak anlamamıza ve geliştirmemize imkan verir. "Geçmiş, bugün ve gelecek arasında diyalogun koşullarını yaratır. Fiziksel ve toplumsal mekanı yatay keser;..." (Berman, 2003: 12).

Modernizmi, modern insanların içinde yaşadıkları fiziki ve duygusal evreni değiştiren, duygu ve düşüncelerini sarsan, sunduğu yeniliklerle eski ama alışıldık, mutat ama güvenli olan her şeyi ortadan kaldıran ve insanların düşünme ve yaşam pratiklerine karşı konulmaz bir şekilde müdahale eden bir olgu olarak değerlendirdiğimizde, bu altüst oluş süreçlerine bireyin ve toplumun verdiği tepki üzerinden bakmak ve onunla nasıl mücadele ettiğini araştırmak gerekir. Ayrıca, eğer modern insan, bu süreçlerin nesnesi olduğu kadar öznesi olma ve içinde bulunduğu çevreye ve dünyaya yabancılaşmamak için kendi duygusal ve fiziksel evrenine müdahale etme çabası içinde olan insan ise bu tanımın dışında kalan insanları nasıl tanımlayacağız?

Marshall Berman'ın, yaşadığı çağın nesnesi olduğu kadar öznesi de olma çabası içindeki modern insanının, içinde duyumsadığı dünyaya karşı bir yabancılaşma duygusu vardır. Ancak buna dair bir de mücadele azmi vardır. Modern insan zaten bu demektir. Berman bu durumu "Dengesiz, olağandışı bir biçimde modern" olarak tanımladığı Petersburg şehri üzerinden anlatır:

Öte yandan da, onları başka her şeyden koparan bu şehirde derin kökler salmışlardır. Zalim amirler ve öldürücü rutinlerin esareti altında işyerlerinden, fabrikalarından çıkıp, karanlık, soğuk, yalnız odalarına dönerlerken 19. Yüzyılın, doğaya, başka insanlara ve kendine yabancılaşmaya dair söylediği her şeyi bir bir yaşamaktadırlar. Ama, gene de, en hayati anlarda, yeraltından çıkar, şehir üzerindeki haklarını savunurlar; diğer yalnızlarla dayanışma kurmaya, Petro'nun şehrini sahiplenmeye çalışırlar (Berman, 2003: 380).

Bu bağlamda denebilir ki modern dünyada iki çeşit insan vardır: modern insanla yani modernizmin nesnesi olduğu kadar öznesi de olmak çabasından vazgeçmeyen insanla modernizmi düşman olarak ama yenilmesi mümkün olmayan bir düşman gibi görerek ona gönülsüzce ve çaresizlik duyguları içinde teslim olan insan. Ancak, bu iki farklı tutum içindeki insan da paradoksal bir şekilde modernlerdir. Zira her iki grubu da bu tutuma iten şey aynı dinamiktir; bizatihi modernizm olgusudur. Bu farklı tutumları "Modernleşme deneyleri arasındaki çarpışma ve çakışmalar"(Berman, 2003: 381) olarak değerlendirir. Bu çarpışma ve çakışmalar hala dünyanın birçok kentinde tüm şiddetiyle sürmektedir. Ancak, artık, Petersburg'un modern, direnen insanı dünyanın hiç bir yerinde yabancılık çekmemektedir. Dünyayı kendi evleri gibi hissetmeyi ve buradaki haklarına sahip çıkmayı, en azından bu çabayı sürdürmeyi başarmaktadırlar. Berman ikinci gruptakileri de mücadeleye çağırmayı ihmal etmez:

Sunduğum Petersburg örneği onların işine çok yarayabilir. Onlar da birer insan ve yurttaş olarak eyleme geçmeleri için, simgesel eylem ve etkileşim tarzları, kendilerini ortaya çıkarmaları, birbirleriyle karşılaşmaları ve onları kontrol altında tutan güçlere meydan okumaları için gereken tutkulu, yoğun karşılaşma, çatışma ve diyalogu ilham edebilir onlara (Berman, 2003: 382).

Modern insanın yaşam alanı olarak büyük kent ve onun meydanları, sokakları son derece önemlidir. İnsanı atomize ederek yalnızlaştıran modern kentte kendimize tutunacak bir yer bulacaksak eğer burası sokaklardır. O Sokaklar ki bizi başkalarıyla ve gene o başkaları aracılığıyla, bizi bizimle karşılaştırır. Yalnız olmakta yalnız olmadığımızı bilmek ve dayanışmak için bu karşılaşmalara ihtiyacımız vardır. Tek başına bir insanın karşısında çok güçsüz ve çaresiz hissedebileceği bu yeni devasa kentler ve tüm ağırlığıyla yurttaşını kontrol üzere kentin kılcal damarlarına kadar genişlemiş olan devlet mekanizması karşısında güç tarih boyunca hep olduğu gibi örgütlenmekten ve mücadeleden geçmektedir hala. Ancak 1. Dünya savaşı sonrasındaki yıkım günlerinde kentin modern insana soluk

almak ve bu yeni hayata tutunmak için sunduğu bu imkanlar ortadan kaldırılır. Kentlerde artık büyük meydanlara yer yoktur. Onun yerine dikey olarak yükselip duran gökdelenler, yığın halinde apartmanlar vardır. Kent meydanını arsa olarak değerlendirmek zamanıdır.

Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı sonrası mimari ve kent mimarisinde “çağdaş akım”ın kurucuları, modern romansa karşı radikal bir tutum geliştirmiştir. Le Corbusier’in savaş sloganının ardından yürüdüler: “Sokağı yoketmeliyiz!” İkinci Dünya Savaşının ardından başlayan muazzam yeniden inşa ve gelişme dalgasıyla zafere ulaşan onların tasavvuruydu. Yirmi yıl boyunca her yerde cadde ve sokaklar ya pasif bir şekilde ortadan kaldırıldı ya da Bronx’ta olduğu gibi yıkıldı. Para ve enerji yeni yapılan otoyollara, muazzam sanayi parklarına, alışveriş merkezlerine, yeni otoyolların etrafında oluşan, sırf yatmak için kullanılan, banliyölere akıtıldı. Kısacası, daima dinamik ve ilerici bir modernizmin ifadesi olan cadde ve sokaklar, tek bir kuşak içinde donuk, düzensiz, döküntü halinde, durağan, yıpranmış, eskimiş olan her şeyin simgesi haline gelivermişti (Berman, 2003: 421).

Berman bu durumu acı bir tezat olarak görür. Ona göre tam da modernliğin ilerici dinamiğinin arkada bırakmak istediği şeylerdi bunlar. Ancak galip gelen bu dinamik değil modernizmin başka dinamikleri olmuştu. Modernliklerin çatışması böyle bir şeydi. Modernite dinamizmini büyük ölçüde bu çatışmanın kendisinden almaktadır. Elbette bu sürekli çatışmada dengeler çeşitli modernizmler arasında sürekli değişmektedir. Sürekli bir değişim dönüşüm ve yeninin her daim birbirini kovaladığı, bugünün yenisinin yarının eskisi olduğu böylesi bir dünyada duraksamaya ya da atalete yer yoktur. Aslolan tam da bunu kavramaktır. Bu, modernitenin ruhunda esen şeydir. Modern olmak bütün bu tezat ve çelişkilerle dolu hayatı, insanlar olarak ortaklaştığımız her şeyi yok etme gücüne sahip devasa bir örümcek gibi etrafımızı saran devlet ağının gölgesinde yaşamak ama gene de yaşadığımız kentin ve dünyanın bir parçası olmak, orada kendimizi evimizde hissetmek için çabalamaktan, bu çabanın sürdürülmesinden yana olmak demektir. Bu çabadan bir an bile geri durmamak demektir. Modern olmak, çeşitli modernizmler arasında yolumuzu ararken ve zaman zaman da bocalarken eş zamanlı olarak hem muhafazakar hem de devrimci olmak demektir. Bu tavır ancak yeniliklere kucak açmakla mümkündür. Ancak gene de bu yeniliklerin yarattığı derin çatlaklardan kayıp gitmemek, anlamsızlık çukuruna düşmemek için dikkatli olmak gerekmektedir. Bu dikkat bizi uyanık ve dinamik tutacak olan şeydir (Berman, 2003).

“Bizler modern toplumun fertleri olarak, hangi yöne geliştüğümüzden, amaçlarımız ve kazanımlarımızdan, insani bedellerden sorumluyuz. Toplumumuz, kontrol edilemeyenlerin yalnızca bilim adamları olduğunu sandıkça kendi sarsıcı “yeraltı güçlerini” asla denetleyemez” (Berman, 2003: 124). Goethe’nin Faust’undan yola çıkarak bunları aktarır Berman. Modern insanın kendine ait sorumluluğunu ki bu onun arzularını, isteklerini, tutum, davranış ve tahayyüllerini de içermektedir etkileyici bir şekilde tanımlar ve hatırlatır: “...insanın gelişme uğruna değil gelişmelerin insan uğruna olacağı yeni modernlik tarzlarını tahayyül etmek ve yaratmak” Faust’tan önce de insanın göreviydi, şimdi de öyledir.

MODERNİZMİN ÖNÜ VE SONU

Modernite aniden ya da hiç akılda yokken, rastlantısal bir şekilde ortaya çıkmış bir olgu ya da kavram değildir elbette. Arkasında uçsuz bucaksız bir düşünce ve yaşam pratiği birikimi vardır. Tarihin bir aralığında bu uçsuz bucaksız düşünce evreni ve yaşam pratiği daha bir çok başka olasılık arasından sıyrılarak bir araya gelir. “Gerekli olan sonunda her zaman gerçekleşir (Marx, 1999). Bambaşka ihtimallerin olması tarihselliğe ters düşen bir şey değildir. Tam tersine tarih böyle bir şeydir. Bu bağlamda modernite rastlantısal olmadığı kadar modernist öncüler tarafından ince ince hesaplanmış ve planlanmış bir şey de değildir. Bu insanlık birikimidir. Ancak öyle olması her insanın onu az çok kavradığı, yorumlayabildiği, üzerine düşünebildiği bir olgu da yapmaz. Ancak her insan düşünce ve pratik evreninde bir değişimin olduğunu, bazı tanıdık düşünme ve eyleme biçimlerinin geri gelmemek üzere yitip gittiğini, yeni bir şeylerin bunların yerini almak üzere ufukta belirdiğini ama bunların da fazlasıyla muğlak ve kesin olmayan şeyler olduklarını hisseder. Kapıyı çalan, yeni bir yaşama, yeni bir var olma biçimidir. Maddi ve manevi dünyanın ikisini birden sarsan bir oluşturu bu. Soyut düşünceye uzak, gündelik hayatın içinde savrulan, işinde gücünde insan yeni olana ve henüz olmakta olana karşı

konulmaz bir şekilde çekildiğinin farkına varır. Ancak bunda tekinsiz bir şeylerin varlığını da sezer. Tam olarak güvenemez ona. Ama yeni olanda daima iyi ve güzele dair potansiyel bir umut bulur insan. Bulmak ve yoksa da yaratmak zorundadır. Bulur ve ona sıkıca sarılır.

Öte yandan, geleni değil ama gelmekte olanı ya da gelecekte gelmesi muhtemel olanı sezen, gören ve önceden buna dair duyuş ve düşünce biriktiren insan ki bunlar genellikle yazar, düşünür, filozof, sosyal bilimci, şairler, sanatçılar ve aydınlardır, daha engin bir ufuktan bakmaktadırlar eşyanın tabiatı gereği. Onlar da sıradan insanın kendi dünyasını bu yeni ve sarsıcı atmosferde var kılmak, bu yeni evrende kendi varlığına dair bir anlam bulma, eski ile yeniyi anlamlı bir şekilde uzlaştırma çabasını kendi içlerinde yaşarken, aslında, gürültüyle kapıyı çalan modernizmi hoş geldin diyerek karşılayanlar ve eve buyur edenlerdir de. Sahip oldukları o geniş ufuk onlara bu imkanı vermektedir. İşte modernizmin dinamiklerini anlayabilecek olanlar ve onun nereye, nasıl, hangi koşullarda ya da ne zaman evrilebileceği konusunda kafa yoranlar da bu kesimdir. Elbette bu dinamizmin enerjisini, bu enerjinin yarattığı sarsıntı ve gerginliği, bundan doğan yeni, heyecan verici ama bir o kadar da kuşkulu ve tehlikeli olanın izini sıradan dediğimiz insanlardan oluşan toplumu gözlemleyerek yorumlamaya girişeceklerdir. Ancak, onlar da, olmakta olanın gizil gücü ve kendi duygu, düşünce evrenlerinde olup bitenlerin yarattığı sarsıcı etkiyle maluldürler. O yüzdendir ki modernizmin dününü, bugününü anlamak için, ona, o dönemde maruz kalan düşünür, yazar, aydın ve filozofların anlatılarına ve bu yol üzerinden modernizmin kendisine -o yakıcı atmosferin uzağından- bakmanın bize biraz daha elverişli bir zemin sunacağını umuyorum. Tam da bu noktada Alan Touraine kulak vermeli:

Modernliğin kurtarıcı gücü, modernlik başarıya ulaştıkça tükenir. Aydınlığa çağrı, dünya, karanlık ve cehalete, yalnızlık ve tutsaklığa boğulmuşken etkileyiciydi. Gece gündüz, ışıl ışıl yanıp sönen ışıkların tüketiciyi tavladığı ya da ona devletin propagandasını dayattığı bir büyük kentte o çağrının hala kurtarıcı olduğu söylenebilir mi? Akılcılaştırma terimi, o zamana değin geleneksel otoriteler ve güçlülerin keyfi idaresinin egemenliğinde olan alanlara bilimsel ve eleştirel ruhu soktuğunda pek soylu bir anlam yüklenir; buna karşı Taylor'culuk ya da işçilerin mesleki özerkliğini kıran ve o işçileri, bilimsel olduklarını iddia eden ama çalışan insanın fizyolojik, psikolojik ya da toplumsal gerçekliklerine tarafsız kılan, salt kara hizmet eden birer araçtan başka bir şey olmayan ritim ve buyruklara tabi kılan başka çalışma yöntemlerine işaret ettiğinde ürkülecek bir hal alır (Touraine, 1994: 109).

Yukarıdaki alıntıdan da çok iyi anlaşıldığı üzere modernizmin birden fazla yüzü vardır. Birisi üretim artışını göz kamaştırıcı bir şekilde yığınsallaştıran endüstrileşme, fabrikalaşma, kentleşme gibi olguları içinde barındıran gelişme kavramıyla ifadesini bulan yüzüdür. Bir diğer yüzü, fabrikalara işçi olarak hem emeğin hazzından hem de yaratıcılığında mahrum olan insan yığınlarında tezahür eder. Söz konusu bu insan yığınları dönemin demografik yapısını derinden sarsacak göç dalgalarına konu olmuştur. Kırdan kente doğru akmaktadır. Bu macerada küçük, bildik ve güvenli olanın kesin terki söz konusuysen, büyük, yabancı ve tehlikeli olanın bağrında yer bulunup bulunmayacağı belirsizdir. Kendi küçük atölyelerinde patron, işçi kavramlarının yer almadığı aile işletmelerinde ihtiyacı kadar çalışan, dokuma tezgahından kalkıp bebeğini emziren kadın, düşüp dizini kanattığında evine koşan çocuk yoktur artık. Aile darmadağındır. Öte yandan kentin çağrısında bir cazibe vardır. Büyük kent büyük olanaklar ve onunla ne yapacağı konusunda tam olarak bir fikri olmayan insanlara önceki hayatlarıyla kıyaslanmayacak ölçüde bir özgürlük sunar gibidir. Bu “gibi” olma hali, bu belirsizlik, geçmişten kopuş, geleceğin henüz gelmemiş olması halinin verdiği muğlaklık hepsi ve fazlası modernizmin duygusal karakteristikleridir. Modern insan tuhaf bir paradoksla moderniteye pek de hazırlıklı değildir. Olması mümkün müydü gibi bir soru sorulabilir elbette. Ancak yaşadığımız tecrübeye hazırlıklı değildi ve olamazdı da zaten. Burada onu hazırlayanın, bağrında yeşertenin de aynı insan olmasında bir tezat aranmamalıdır. Zira bir şeyin başlatıcısı olmak o şey başladığında ona hazırlıklı olduğumuz ve onun yaygınlığını ya da hızını ve dönüşümünü kontrol edebileceğimiz anlamına gelmez.

Üst modern çağın ürettiği bir “dünya” da yaşamak bir cehennem kamyonu sürme duygusu yaratır. Bu sadece farklı düzeylerde kapsamlı değişme süreçlerinin ortaya çıkması değildir; daha ziyade, değişimler insanların beklentileri veya kontrollerine genellikle uygun düşmez (Giddens, 2010;45).

Burada Anthony Giddens'in 'Üst Modern Çağ' tanımını ben "küreselleşmenin modernizmi" olarak yorumluyorum ve adlandırıyorum. Bazı çalışmalarda Giddens'in bu tanımı "Geç modern çağ" olarak da çevrilmiş ya da kullanılmıştır. Hangi adla anılırsa anılsın, burada anlaşılması gereken noktanın süren moderniteye küreselleşme etkisinin eklenmesiyle ortaya çıkan yeni bir olguyla karşı karşıya olduğumuz gerçeğidir. Kimi düşünürler ve kuramcılar buna postmodernizm, geç modernizm, üst modernizm radikal modernizm vb bir çok isim vermektedirler. Örneğin Ulrich Beck moderniteyi birinci modernite ve ikinci modernite diye ayırmakta ve ikinci modernite diye adlandırdığı dönemi de ayrıca beş tarihsel sürece ayırarak incelemektedir (Beck, 1992). Onları buna iten de bu yeni dönemi modernizmin kavramlarıyla açıklamanın gittikçe imkansız hale gelmesi ama bununla birlikte, gene de, modernizmin kavramlarına başvurmadan bu dönemin anlaşılmasının ve anlatılmasının mümkün olamaması gerçeğidir. Bu bağlamda ben her iki olgunun belli bir zamansallıkta çakıştığını ve birbirinin üstüne binerek bambaşka bir şeye evrildiğini düşünüyorum ve ona postmodernizm demeyi benimsiyorum. Yani postmodernizm denen şey küreselleşmenin modernizmdir.

KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme de tıpkı postmodernizm gibi konuya kafa yoranların tanımında ve başlangıç tarihinde uzlaşamadıkları bir kavramdır. Hangi gelişmeyi küreselleşmenin başlangıcı olarak alacağız sorusu hala ortadadır ve tartışılmaktadır. Elbette bu cevap aynı zamanda bir başka üzerinde ortaklaşmış cevabı olmayan soruyu da gündeme getirir. O da küreselleşmenin ne olduğudur. Eğer küreselleşmeyi insanların bir kıtadan kalkıp bir başka kıtaya gitmesi yani dünya çapında büyük bir yolculuk yapması olarak düşünürsek belki Amerika'nın keşfinden başlatmamız gerekecektir tarihsel süreci. Ama bugün yaşadığımız ve adını koymakta ve başlangıcını tespit etmekte zorlandığımız şeyden anladığımız tam da bu değildir. Küreselleşme insanın bir yerden bir yere ulaşımından çok daha fazla bir şeyi içermektedir. En kestirme yol olarak küreselleşme kavramının ilk kullanıldığı şekline ve içerdiği anlama bakmak olacaktır.

Küreselleşme kavramının ilk kullanımıyla ilgili çeşitli yaklaşımlardan söz edilebilir. Bunlardan biri kavramın ilk kez Marshall McLuhan'ın 1962 yılında yazmış olduğu Gutenberg Galaxy adlı kitabında kullanıldığıdır (Ziegler, 2004). McLuhan bu kitabında aslında küreselleşmenin öncülü olacak "küresel köy" kavramını kullanmıştır. Bu kavramla McLuhan teknolojik gelişmelerle ülkeler ve insanlar arasında oluşan haberleşme ağıyla dünyanın küçüldüğünü ve yeni bir dünyanın ortaya çıktığını anlatır. Bu yeni dünyaya bu özelliğinden dolayı "küresel köy" demektedir (Wheeler, 1997). Bu anlamda McLuhan küreselleşmenin tarifini de vermektedir. İkinci bir yaklaşım da birinciyi destekleyen ve onun devamı olarak düşünülmekte olan yaklaşımdır. Buna göre küreselleşme kavramı 80'li yıllardan itibaren Harvard, Stanford, Columbia gibi seçkin üniversitelerde ve özellikle bu sonuncusunda çalışmakta olan Zbigniew Brezinski tarafından desteklenmiş ve kullanıma sokularak güncellenmiştir (Ziegler, 2004). Bir başkası ise küreselleşme kavramının 90'lı yılların başında ilk kez Anthony Giddens tarafından kullanıldığı ve yaygınlaştırıldığıdır (Gökdere, 2001).

Küreselleşmeyi Anlamak-Hangi Küreselleşme ve Kim İçin?

Küreselleşmenin çıkış noktası bir çok düşünür için -haklı olarak- kapitalist ekonomik yapının ihtiyaçlarıdır. Küreselleşme nihayetinde çeşitli açmazları ve iç çelişkileri olan kapitalist düzene ulus devlet sınırları dar gelmeye başladığı zaman, hep daha çok ticaret ve daha çok kar mantığıyla çalışan sistem için bulunan yeni ve çağına uygun yani modern bir sömürü düzenidir.

Değişimin ve çalkantının böylesine yaygın olmasının başlıca nedeni, dünyanın 19. Yüzyılın ortasından itibaren giderek bütünsel bir "kapitalist gövde" olmaya yüz tutmasıydı: Birinci küreselleşme. Bu süreç, en güçlü ülkelerin, dünyanın diğer kısmını ekonomilerine bağlama gereğinden ve bu yöndeki yeteneklerinden doğmuştu. Zayıf toplumlar üzerindeki etkisi de darbenin büyüklüğü nispetindeydi: Ekonomilerini vurmuştu kuşkusuz; ama asıl, bütün yönleriyle yaşamlarını vurmuştu; siyasi, kültürel yaşantılarını, varoluşlarını (Dowd, 2008: 144).

Douglas Dowd "Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı (Eleştirel Bir Tarih) kitabında küreselleşmenin "bütünsel bir 'kapitalist gövde'" olmaya başladığı dönem olarak 19. Yüzyılın ortasına işaret eder ve bu dönemi "Birinci küreselleşme" olarak adlandırır. Elbette kapitalizmin kendi iç çelişkileri dediğimiz

meseleler için bu birinci küreselleşme hamlesi de geçici bir çözüm olacaktı. Nitekim bu hamle yetmeyecek ve sonunda bütün dünya kendini dehşetli bir savaşın ortasında bulacaktı.

Sonu 1. Dünya Savaşı'na çıkan onlarca yıllık "küreselleşme", şiddeti ve kapsamı itibarıyla bugünkünün yanına bile yaklaşmasa da, sanayi kapitalizminin tohumlarını filizlendirmeye yetmişti. Sürecin etkisinde kalan hiç bir toplum, onunla beraber gelen dış ticaret bağımlılığından kurtulmayı başaramamıştır (Dowd, 2008: 145).

Aslında çıkış noktası kapitalizmin gayesine hizmet olsa da elbette devletler ve yasalar marifetiyle gerçekleştirilen küreselleşme müdahalesi insana dair her olguya etki edecekti. Asla ekonomiyle sınırlı kalmayacak, gündelik hayattan siyasete, siyasetten kültür ve geleneğe, tüketim alışkanlıklarına, sanata, edebiyata kısaca hayata dair her şeye -çoğu zaman olumsuz- bir etki yapacaktı ve yapmaktadır. Neredeyse tümüyle spekülasyon bir yapıya yaslandırılarak yapılandırılmış ekonomiler, teknolojik ilerlemeler ve elektronik iletişim aygıtlarıyla uzaktan ve planlı müdahaleye açık hale gelmiştir. Gene bu kitle iletişim araçları ve özellikle internetin gündelik hayata girmesiyle küreselleşme etkisi borsadan edebiyata, savaş ve çatışmalardan çevreciliğe, kitlesel yerel hareketlerin küresel boyuta evrilmesine yol açmıştır. En nihayet küreselleşme Arap Baharı olarak adlandırılan isyan hareketlerinin, Amerikan Borsasının kalbi Wallstreet'in ektivistler tarafından işgalinin organizasyonuna ve belli bir kitabın, makalenin, fotoğraf ya da görüntünün dünya çapında insanların gündemine sokulmasına ve hatta dünyanın sonunun geldiğine ya da falanca tarihte batacağına dair felaket senaryolarının yayılmasına kadar hayatın her alanını işgal ve bu yolla kontrol eder hale gelmiştir.

Eric Hobsbawm Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm adlı kitabında "... halihazırda yerleşik bir moda haline getirilmiş olan serbest piyasa küreselleşmesi, gerek devletler arasındaki gerekse uluslararası ölçekteki ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri gözle görülür derecede artırmıştır" (Hobsbawm, 2008: 10) der. Küreselleşmenin moda haline getirildiği tespiti son derece önemli bir gerçeğe çarpıcı bir şekilde dikkat çekmektedir. Bir şeyin moda haline gelmesi demek, o şeyin, süratle ve sorgusuz sualsiz bir şekilde yaygınlaşması ve genellikle yüzeysel bir bakışla olumlanmasıdır. Bu yaklaşım bir kere benimsendi mi olumsuzlukların varlığını görmek ve onların gerçekliğini sindirmek başlı başına bir çalışma ve belli bir zaman gerektirmektedir. Bu durumda çoğu zaman geri dönmek ya da bu olumsuzlukları büyük ölçüde gidermek imkansız hale gelecek kadar geç kalınmaktadır. Hobsbawm ikinci bir tespitte daha bulunur; "Bu küreselleşmenin etkisini en çok hisseden kesimler, küreselleşme sürecinden en az faydalanan kesimlerdir" (Hobsbawm, 2008: 10). Dahası bu küresel serbest piyasa , bundan neredeyse hiç yarar görmeyip tersine zarar gören ülkelerin, kendi devletleri ve ekonomik kurumlarının, kendi hayat tarzlarını koruma ve devam ettirme yeteneğini de ortadan kaldırmaktadır.

Küreselleşme hemen her bakımdan, ekonomik, teknolojik, kültürel, hatta dilsel düzeylerde büyük ilerlemeler kaydetmiştir, bir tek alan hariç: Siyasal ve askeri bakımdan biricik etkili otoriteler hala teritoryal devletlerdir. Dünya yüzünde resmi olarak 200 civarında devlet bulunmakla birlikte, yönlendirme kapasitesine sahip devletlerin sayısı ancak bir avuçtur ve bunlar içinde ezici bir üstünlükle en güçlü olanı da Amerika Birleşik Devletleri'dir (Hobsbawm, 2008: 27).

Burada Hobsbawm'ın bahsettiği "ilerleme" yi küreselleşme olgusunun kendi başarısı olarak almak gerekmektedir. "Ekonomik, teknolojik, kültürel hatta dilsel düzeylerdeki büyük ilerlemeler" ne olabilir diye sormalıyız kendi kendimize. Bunlar, dünya üzerinde, gene yazarın kendi deyişiyle "yönlendirici" etkisi olan bir avuç devletin diğer devletlerin ekonomisine müdahale edebilme ya da onların pazarını veya kaynaklarını kendi ekonomisi için kullanabilmenin yeni küresel ve modern yöntemlerini bulmuş olmalarından başka bir şey değildir. Aynı şekilde bu bir avuç dünyayı yönlendirme gücüne sahip ülkeler ellerinde bulundurdıkları üstün teknoloji sayesinde diğer görece küçük ve güçsüz devletlere mallarının yanında kendi kültürlerini ve hatta dilini ihraç etmiştir. Elbette bu tek taraflı küresel zincirlerin sonucunda, beklenmesi gerektiği üzere siyasi ve silah gücü bakımından eski dengede hiçbir değişiklik olmamıştır. Bilakis küreselleşme olgusu bu dengenin ilelebet sürmesi için bu bir avuç devletin kullandığı bir araç olmaktan başka bir şey olamamıştır.

... küreselleşme mantıklı olarak yoksul bölgelerden zengin bölgelere emek göçü akışını çoğaltmakta, fakat bu akış da, dünya çapında bu hareketin ölçeği ılımlı seviyelerde kalmakla birlikte, ilgili devletlerin pek çoğunda -çoğunlukla eski Kuzey Atlantik bölgesinin zengin ülkelerinde- siyasal ve toplumsal gerilim doğurmaktadır (Hobsbawm, 2008: 52).

Günümüzde küreselleşmenin dünyanın en zengin bir avuç ülkesine, kendi bakış açılarından söylersek, biricik rahatsızlık verici etkisi yoksul ve çatışma içindeki ülkelerden akan kitlesel göç olgusudur. Onların tercihleri seçerek, kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak insan ithalidir oysa. Yazarın da belirttiği gibi, dünya ölçeğinde bir hareket olan küreselleşmeye bakarak emeğe yönelik göçün oldukça ılımlı olduğu da söylenebilir. Buna rağmen bu durum söz konusu ülkelerde siyasal ve toplumsal bir gerilimin ortaya çıkmasına yetmiştir. Bu tespiti bakarak kabaca bir genellemeyle de olsa, küreselleşmenin bu ülkelerin genel anlamda yöneticilerinin ve gene bu anlamda yurttaşlarının gözünde yukarıdan aşağıya, gelişmişlerden gelişmemişlere, zenginlerden fakirlere doğru bir hareket olmasının normal karşılandığı ama tersine bir akışın pek hoş karşılanmadığını söyleyebiliriz. Elbette bu emek bağlamında işçiler içindir. Yoksa bu ülkelerin yeraltı, yerüstü kaynaklarının zengin ülkelere aktırılmasından doğan siyasal ya da toplumsal bir rahatsızlıktan söz etmek mümkün değildir.

Bir başka sorun, emek göçünün başlıca sebebinin küreselleşme olgusu olduğunun bundan şikayetçi olan ülke yurttaşları tarafından ne derece farkında olunduğu sorudur. Devlet yetkililerinin, bu anlamda siyasetin bunun bilincinde olmadığını elbette iddia edemeyiz. Ancak sosyal gerilim doğuran halk katmanları arasındaki bu rahatsızlığın sebebi muhakkaktır ki belirli bir oranda neden sonuç ilişkisinin kurulamamasındandır.

Kapitalizmin serbest piyasacılığının modern hali olan küreselleşmenin, gerek onu kullanan gerekse de ona maruz kalan ülkelerde yarattığı ve/veya körüklediği toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin inkarı mümkün değildir. Bu toplumsal ve ekonomik eşitsizlik makasındaki mesafeyi dramatik bir şekilde açan küreselleşmenin bu yönüyle sosyal ve siyasal patlamaları tehlikeli bir şekilde beslediği görmezden gelinmeyecek bir sonuç olarak ortada durmaktadır.

Buraya kadar sürdürdüğümüz küreselleşme izleği bizi hangi küreselleşme ve kim için sorusuna bir cevap oluşturacak noktaya getirmiştir. Bu bağlamda küreselleşmeyi, dünya üzerinde politika belirleme olanağına yani ekonomik ve askeri güce sahip, batılı, az sayıda devletin, gücünü ve zenginliğini sürdürebilmek için etki alanındaki güçsüz ve fakir ülkelere kendi çıkarlarının gerektirdiği zamanda ve şekilde müdahale edebilmek için icat ettiği modern bir mekanizma olarak tarif edebiliriz. Bu mekanizmanın yani küreselleşmenin etki alanı neredeyse sınırsızca geniş, bunlar: Ekonomi, teknoloji, bilişim, sanat, siyaset, kültür, edebiyat, toplumsal hareketler, devlet-toplum çatışmaları, sivil toplum, sivil örgütler, seçim süreçleri, seçim kampanyaları, televizyon, radyo programları, sosyal medya vb. olarak sayılabilir.

EMEĞİN, MAL VE HİZMETLER İLE SERMAYENİN SERBESTÇE DOLAŞIMI İÇİN KÜRESELLEŞME

Küreselleşmeyi irdelerken konuyu sadece teorik ya da kavramsal boyutta değil de gündelik hayatımızdaki karşılığını da içermesi gayesini güdersek, onu, kapitalizmin ekonomik, kültürel ve siyasal bütün sonuçlarıyla birlikte ele almamız gerekmektedir. Yukarıda bu yapılmaya çalışılmıştır. Küreselleşmenin moderniteyle olan bağına kurmak açısından da bu bütüncül bakış benimsenmiş olmakla birlikte yinelenen gündelik yaşam pratikleri bağlamında kültür ve edebiyat üzerinden bir yaklaşım temel alınacaktır.

Modernite de tıpkı küreselleşme gibi etki alanları son derece geniş bir olgu olmakla birlikte bu geniş kapsamın dünya çapında yaygınlaşmasında küreselleşme faktörünü ihmal etmek mümkün değildir. Küreselleşme marifetiyle neredeyse bütün dünyada dolaşıma sokulan modernite kavramlarının az ya da çok ama mutlaka belirli bir oranda değişime uğraması kaçınılmazdır. Bu değişimin nasıl ve hangi etkilerle gerçekleştiği ve sonuçları bakımından nasıl değerlendirileceği önemlidir. Değişen kavramın içerdiği anlam yükünün genişlediği mi yoksa daraldığı mı, güçlendiği mi yoksa aşındığı mı veya kendi otantik kullanımından tamamen farklılaşmış farklılaşmadığına, belli bir odaktan ve sistematik bir

şekilde belirli bir anlama işaret edecek şekilde kullanılıp kullanılmadığı soruları önemlidir. Bütün bu çalışmalar yapıldıktan sonra küreselleşme etkisinin modernizmin kavramlarına nasıl bir müdahalede bulunduğu hakkında sağlıklı bir fikir edinmek mümkün olacaktır.

Bir sözcüğün anlamsal karşılığının nesiller arasında farklılıklar göstermesi doğal bir olgudur. Toplumsal yapı ile birlikte o yapı içerisinde var olan insanların algı, düşünce, anlamlandırma ve nihayet bütün bunlarla birlikte o sözcüğe karşılık gelen yaşam pratiklerinde değişimler olması kaçınılmazdır. Dil bu anlamda yaşayan ve sürekli kendini çağa uyduran bir yapıdır. Ancak, küreselleşme daha doğrusu küreselleştirme olgusunda kendi ritminde sürüp giden bir süreçten ziyade tepeden gelen, hegemonik bir yapının etkisi göze çarpmaktadır. Bu hegemonik güce sahip olan ülkeler kendi tarihsel süreçlerine ve sonuçlarına bakarak bunun bütün dünya halkları için ideal bir model olduğu iddiasıyla bütün ülkelerin bir an önce bu süreçleri geçerek batılı bir demokrasiye kavuşması gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu anlamda temeli 1951 yılında atılan ve o dönemdeki adı Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (AKÇT) olan, günümüzdeki adıyla Avrupa Birliği oluşumunun etkisini hesaba katmak gerekiyor. Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'nın kurduğu bu birlik 1957 yılında Roma Antlaşmasıyla "işgücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan" bir ekonomik topluluğa dönüştürüldü. Birliğin adı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olarak değiştirildi. Avrupa merkezli, Avrupa başlıklı ve ekonomik temelli bir oluşumdan söz ettiğimizi göz önünde bulundurmalıyız. AET'nin amacı, malların, işgücünün yani emeğin, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe, hiç bir ulusal devletin yasalarına takılmadan dolaşabileceği bir ortak pazar oluşturmak. İşte bu açık seçik amaca yönelik işbirliği ve ortak hedef bu topluluğun giderek Avrupa merkezli ve Avrupa başlıklı adını muhafaza ederek genişlemesi ve küreselleşme aynı şeyin iki farklı görünümünden başka bir şey değildir. Bu noktayı dikkatimizden kaçırmadan devam edelim:

"Yatırım yapanların" yani yatırımın gerektirdiği sermayeye, paraya sahip olanların elde etmiş olduğu hareket kabiliyeti, güç ile yükümlülük arasındaki bağlantının kesilmesi anlamına gelir. Bu, tam koşulsuzluğu açısından, benzersiz, yeni bir durumdur: "Yatırım yapanlar, çalışanlarına, ama aynı zamanda gençlere, muhtaçlara, henüz doğmamış nesillere ve hepsinin kendi yaşam koşullarını yeniden üretmesine karşı görevlerinden, kısacası günlük hayata ve topluluğun varlığını sürdürmesine katkıda bulunma görevlerinden kurtulmuşlardır. Gücün mekan dışı doğası ile bütün hayatın mekana bağlılığının devam edişi arasında ortaya çıkan yeni bir asimetri vardır; artık demir almış olan ve kısa vadede ya da ikazda bile bulunmadan taşınabilen güç, sömürmekte ve bu sömürünün sonuçlarından sıyrılmakta özgürdür (Bauman, 2012: 16).

Bauman sermayenin bu özgürlüğünü feodalite zamanlarındaki derebeylerinin ve toprak ağalarının özgürlüğüne benzetir. Aslında derebeylik zamanından da daha özgürdür modern zamanlarda güç sahipleri. Zira onların hükmetme gücüne ve yetkisine sahip oldukları coğrafyalarla mekansal bir sınırlılıkları vardı. Bundan dolayı da o topraklardaki verimliliğin ve üretici güç olarak emeğin en azından hayatta kalması gerekliliği bir şekilde sömürüye de bir sınır çizebilmekteydi. Oysa küresel bir pazar halinde tasavvur edilen postmodern dünyada gücü yani sermayeyi elinde bulunduranlar için böylesi bir sınır dahi yoktur. Onlar için söz konusu olabilecek ve saygı gösterebilecekleri yegane sınırlama, devletler tarafından sermayenin ve paranın özgür hareketine dair sınırlamalardır ki onlar da zaten çok nadirdir (Bauman, 2012). Bu anlamda bir küreselleşme için Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve hatta sonuçta artık bir genişlemeye gerek duyulmadığı noktaya gelinse bile görüşme süreçlerinin bitimsiz bir şekilde devam ettirilmesi siyasi baskılar, ekonomi politik ve diğer bütün araçlarla zorlanmalıydı. Bunun diğer ülkelerin halkları tarafından da istenir hale getirilmesi hükümetler üzerinde içeriden işleyen son derece etkili bir baskı unsuru olarak önem arz etmekteydi. İşte tam da bu noktada modernizmin hayaleti yardıma çağrılır.

Küreselleşmenin Hizmetinde Bir Kaplan Post'u: (Post)modernizm

Asgari ücret, haftada beş gün ve günde sekiz saat çalışma, kadınlara doğum izni vb. modernist yasal düzenlemelerin yeniliğinin heyecanı henüz sönmemiş ulus devletlerin çatısı altında ve modern dönemlere dair bir olgu olarak toplumun geniş kesimine tekabül eden ücretli sınıfta bir kazanç

olarak sevinçle kabul edilmesi son derece anlaşılır bir şeydi. Ancak bunun arkasından gelen dönemler boyunca görüldü ki asgari ücret mevhumu, patronları işçilerle karşı karşıya gelmekten koruyan dahası devlet ve sermayeyi çalışanlara karşı yan yana aynı tarafta konumlandıran bir düzenleme olarak son derece işlevsel bir özelliğe sahipti. Ülkemizdeki modeliyle ve değişik versiyonlarla ama aynı sonucu doğuracak şekilde bir çok ülkede uygulandığı şekliyle devlet, sermaye ve işçi sendikası temsilcisinden oluşan göstermelik toplantı, görüşme ve bir takım pazarlıkların yer aldığı pek de uzun olmayan bir süreçtir asgari ücretin tespit edilmesi süreci. Sürecin sonunda garanti edilen şey her durumda ücretli kesimin yasalara uygun bir şekilde kaybedecek oluşudur.

Eğer modernizmin ruhu dediğimiz, insanın yaşadığı dönemde kendisini özne kılma çabası, olanı olduğu gibi kabul etmek ve geri çekilmek yerine içinde o modernist tutkuyla dünyaya ve hayata dair insan olmaktan kaynaklanan doğal hakları için mücadele etme yeteneğini tüketim toplumuna evrilerek neredeyse yitirmiş olmasaydı toplumlar, bir modernizm sonrasında ya da postmodernizmden söz ediyor olmazdık. Modernizmin kendi kavramlarını kullanarak onu tüketimin hizmetine koşan ve içini boşaltarak ama yeniden doldurmaya dahi ihtiyaç duymadan onu tıpkı balondan yapılmış bir bebek gibi renkli, ışıltılı, yanar döner, janjanlı, gürültücü ama önünde sonunda içi boş bir hale sokan küreselleşmedir. Adının postmodernizm olması da onu yaratan şeye son derece uygundur. Zira gelinen süreçte modernizm, canlılığı sonlandırılmış, içi boşaltılmış ve küreselleşme taraftarlarının ayağı altına serilmiş bir “post” görünümündedir gerçekten de. Onlara hoş, etkileyici ve yumuşak bir zemin sunmaktadır bu haliyle. Modernizm kaplanı, gücü elinden çekilip alınmış ve geriye içini doldurup, eski güzel ve görkemli günlerin anısıyla karşısında gözyaşı dökceklerin gidip arada bir ziyaret edecekleri o tozlu köşeye kaldırılmayı bekleyen bir post halindeydi zaten nicedir. Post-modernizmdir ki o tam olarak küreselleşmeye karşılık gelmektedir.

Baudelaire kendi hakları uğrunda örgütlenmeyi ve harekete geçmeyi bilen bir kent nüfusunun bir parçasıdır; üstelik bununla gurur duymaktadır. Bu kalabalığın ortasında tek başınayken bile onun gerek mitsel, gerekse gerçek aktif geleneklerinden, patlak vermeye hazır potansiyellerinden beslenir. Bu adsız kalabalıklar her an yoldaşlara ya da düşmanlara dönüşebilirler; dayanışma –ve yalnız bu sebeple düşmanlık- potansiyeli Paris’in sokak ve bulvarlarının havasına sinmiştir. Dünyanın en devrimci şehrinin ortasında yaşayan Baudelaire bir an bile şüpheye düşmez kendi insan haklarından. Evrende bir yabancı gibi hissedebilir kendini, ama Paris sokaklarında bir insan ve bir yurttaşır (Berman, 2003: 308).

Evet modern şehir tam da böyle bir şeydir. Her şeyi kendi zıddıyla birlikte barındırır içinde. Dayanışma ve ihanet, çokluk ve teklik, eski ve yeni, duru ve bulanık, kalabalık ama bir o kadar da tenha. Tüm bunlar aynı zaman ve mekan içinde birlikte var olurlar. Bu varoluşa imkan veren bir organizmadır tam da kent. Bu sonsuz bir etkileşim çeşitliliği doğurur. Bu sonsuz etkileşim çeşitliliğinden de sonsuz bileşimler çıkar ortaya. İşte bu sonsuz ihtimallerin varlığından kaynaklanan enerjyidi ki modern insanı modern hayatın bir parçası olmak, ona dahil olmak, dahil olurken bir miktar ondan almakla birlikte ona da kendinden bir şeyler katmak arzusuyla dolduran.

Küreselleşmenin “kaçınılmazlığı” der James Petras -kaçınılmazlık sözcüğünü tırnak içine alarak- ve devam eder: “ve dünya üzerindeki halkların serbest piyasa kapitalizmine uyum sağlaması veya boyun eğmesi, hakim ve yönetici sınıfların ve onların ideologlarının, kendi serbest piyasa kapitalizmi modellerine -veya herhangi bir biçimiyle kapitalizme- karşı gittikçe büyüyen direnişi zayıflatma yetilerine de bağlıdır” (Petras, 2006;9). Son derece önemli bir tespittir bu. Bu arada kapitalist devlet tank, tüfek, polis, asker vb zor araçlarının her zaman sorunu çözmediğini hatta çoğu zaman onu büyütüp beslediğini ve en iyi ihtimalle başkaldırıyı ertelediğini öğrenmiştir. Kendine bundan ders çıkarmıştır. Başka yollar hep vardır. Genişleyen haberleşme ağlarıyla birlikte sermayenin medya patronluğunun işlevselliğini keşfetmesi hiç de uzun sürmez. Sermaye bu yolla devlet üzerindeki etkisini artıran ve zaman zaman hükümetlerin bileğini bükebilen bir güç olarak kendini her zamankinden daha da güvenli bir konuma getirirken kalabalıklar açısından durum hiç de parlak sonuçlar doğurmamıştır. Bir devrim olarak nitelenen ve neredeyse kutsanan iletişim teknolojisindeki gelişmelerin daha çok kimin çıkarlarına hizmet ettiği üzerine düşünmekte geç kalınmıştır. Aslında medya dediğimiz ve son dönemlerde buna sosyal medyayı da eklediğimiz iletişim tıpkı modernitenin

kentleri gibi içinde bir çok olasılığı birlikte barındırma potansiyeline sahipti. Önceleri bu çeşitlilik umut verici bir yelpazeyi temsil ediyordu. Ancak kentin meydanlarında, sokaklarında bir araya gelen insandaki toplumsal tehlikeyi, üstünden kar edecek bir yöntemle (inşaat sektörü) bertaraf etmeyi beceren kapitalist düzen benzer yöntemle buradaki çokluk özelliğini benzerleri bir araya getirip genişleterek azlık'a çevirmeyi başardı. Çokluk aynı sesi çıkardıkça azlığa dönüştü ve giderek tekelleşti.

Aslında modernizmin hayaleti olarak nitelediğim postmodernizmin kullanıcısı pozisyonuna yerleşen küreselleşmenin kendisi de bir hayaletten başka bir şey değil. O da emperyalizmin hayaleti. Ancak burada önemli bir fark var. Emperyalizm ölmüş, içi boşaltılmış bir kaplan değil. Tam tersine o, kendini tarif eden kavramların yorulup yıprandığının, güçsüzeleştiğinin farkında olarak, onları geriye çekip, unutturup, yerine yenilerini süren bir bukalemun gibi hareket etmesini bilen pragmatist bir kaplan.

Küreselleşmenin “kaçınılmazlığı” meselesi oldukça kritik bir meseledir. Fakat ortada küreselleşme söyleminin örtbas etmek ve belirsizleştirmek üzere tasarlandığı, belki de çok daha kritik bir mesele daha var; emperyalizmin günümüzde aldığı biçim; yani ekonomik üretimi ve toplumu örgütlemeyi amaçlayan ve gittikçe evrenselleşen kapitalist sistem (Petras, 2006: 14).

Elbette buradaki toplumun örgütlenmesi pasifizasyona yönelik bir çabayı içerir. Toplumun olası tepki ve dirençlerinin daha nüve halindeyken izlenip, dönüştürülmesi için iletişim araçlarıyla manüple edilmesi, daha da olmazsa bu “krizin” uygun bir dil ve uygun bir senaryo çerçevesinde yönetilmesidir söz konusu olan. Hatta bunu daha da ileriye götürüp bu toplumsal direncin ya da başkaldırının -dünyanın neresinde olduğu önemli olmaksızın- küresel güç sahibi ve politika belirleme yeteneğine sahip devletlerce onların istediği bir mecraya yönlendirilmesi de mümkündür. Arap Baharı diye anılan süreç bunun en parlak ve taze örneği olarak önümüzde durmaktadır.

Baudrillard'ın kendisine sorulan bir soruya verdiği net yanıtta postmodernizm tanımı son derece önemlidir. Postmodernizmin olup olmadığı ve/veya ne olup ne olmadığı konusunda sürüp giden ve gittikçe sorulara cevap olmak yerine ayrıntılar ve ayrıştırmalar içinde iyice bulanıklaşarak cevap olmaktan iyice uzaklaşan çokça isme karşılık Baudrillard kısa ve kesin bir cevabı pat diye önümüze koyar;

Soru: “Pek çok insan sizin post-modernizmin en büyük rahiplerinden biri olduğunuzu düşünüyor. Siz ne diyorsunuz?”

Yanıt: “Bu rahiplik referansının yersiz olduğunu düşünüyorum. Söylenebilecek ilk şey, bir insanın büyük bir rahipten söz etmeden önce post-modernizmin ya da post-modernin ne anlama geldiğini sorması gerektiğidir. Bu kavrama benim kadar uzak biri olamaz. Post-modernizm bir deyimdir, insanların kullandığı hiç bir şey ifade etmeyen bir deyim. Hatta o bir kavram bile değildir, hiç bir şey değildir (Baudrillard, 2011: 9).

Evet, işte bu olmayan şey'in olmamaklığı bir şekilde “kendisi”ne sahip olmamasıdır. Başka bir şeyin, olan bir şeyin, “kendisi” olan bir şeyin, yani modernizmin, birçoklarının bilinçli bir şekilde, başka birçoklarının da bilinçsiz bir şekilde kavram, tutum, heves, özne vb hallerinin tümünü içinde barındıran her şeye bir saldırı halidir. Postmodernizm modernizme bir saldırıdır. Postmodernizm modern insana, topluma, bu insanın yaşadığı her yerde ve zamanda edilgen bir varlık, bir nesne olmaya itiraz eden ve özne olmak çabasını sürdürmekten, sürdürmeyi sürdürmekten bir an bile vazgeçmeyen insana bir saldırıdır. Modernizmi ve onun kavramlarını kendi irili ufaklı egemenliklerine -bu egemenlik bir devlete, bir zümreye, bir örgüte hatta bir yazarın yazdığı gazetesindeki köşesine ait bir egemenlik olabilir- karşı bir tehdit olarak algılayan, modern insanın özne olma çabasını bir kölenin efendisine karşı başkaldırması olarak görenlerin panzehiridir postmodernizm.

Modernizmin soluğu kesildi, geride kaldı, tehlikeli bir dünyada yaşıyoruz ve bizim bunu değiştirme imkanımız yok o yüzden tasarruf, tutumluluk, gelecek nesilleri düşünmek gereksiz ve abes bir meşgaledir diyor postmodernist aklın sözcüleri. Üstelik bazıları kendilerine bunu söyleten gerideki

emperyalist aklın pazara çıkmış ipliğini de görmekten acizler. Bazıları da düpedüz görmek istemiyorlar. Postmodernizm, yani küreselleşmenin beyaz eldivenli kibar eli, edebi, siyasi, akademik hatta metafizik alandan tatlı bir sesle sürekli fisıldıyor: Yurt, toprak, ova, tarla, ev diye bir şey yok. Siz dünyalısınız. Metropoller yurdunuz, alış veriş merkezleri yaşam alanınız ve giderek metrekaresi düşen dört duvarın çerçevelediği boşluk evinizdir. Siz yeni dünya düzeninin “new age” müziğiyle rahatlayan, yoga yapan, reiki, Taoculuk, Mevlanacılık vb ılımlı ve bireysel kurtuluşa erdiren tarikatlarda onulmaz dertlerine derman bulan müritlersiniz. Kendinizi olduğunuz yere ait hissetmeye ihtiyacınız yok. Siz küresel dünyanın mobil insanlarıdır. O yüzden bir tarihe, bir geçmişe, doğruları ve yanlışlarıyla sizi sız yapan tarihe, o büyük anlatıya inanmaktan vazgeçin. O kocaman bir balonu ve patladı. Ne övünmeniz gereken ne de utanmanız gereken hiç bir şey yok arkanızda. Sadece kocaman bir boşluk var. Bakarsanız korkarsınız, bakmayın. Aynı şekilde gelecek diye bir şey de yok. Hangi gelecek? İnsan şu yeryüzünde kendisini bekleyen yığınla canavar karşısında ne yapabilir ki? Aids, deli dana, kanser, zika virüsü, küresel terör, nükleer silahlardır bu canavarlar. Ayrıca depremler, küresel ısınma, savaş tehdidi de hiç yabana atılacak şeyler değil. Bunlar büyük meseleler. Siz sadece iyi yurttaşlar olarak başkanları ve parlamento üyelerini seçmek için sandığa gidip oyunuzu verin ve bunlarla uğraşmayı onlara bırakın. Rahat (relax) olun. Kafanızı yoran kitaplara, edebi eserlere gerek yok. Biz sizin için “soap opera” diziler, “best seller” kitaplar, sizi bu sıkıcı, bu masalsız, tarihsiz, mitsiz, kahramansız, geleceksiz kısacası köksüz hayatınızın sıkıcılığından kurtaracak mistik filmler sunarız.

Post-modernistler ise modernitenin ufkunun kapandığını, enerjisinin tükendiğini söylüyorlar (onlara göre modernite geçip gitti. Post-modernist toplum düşüncesi, moral ve toplumsal ilerleme, kişisel özgürlük ve kamu mutluluğu gibi bize 18. Yüzyıl aydınlanmasının mirası olan bütün kolektif umutlarla alay eder. Post-modernistler bu umutların iflas ettiğinin, en iyisinden boş fantezilerden ibaret olduklarının, ama daha kötüsü, tahakküm ve canavarca köleleştirmenin araçları olduklarının ortaya çıktığını söylüyorlar. Post-modernistler, modern kültürün “büyük anlatılarının”, özellikle de “özgürlük kahramanı olarak insanlık anlatısının” defterini dürdüklerini iddia ediyorlar. “Kaybedilen anlatıya duyulan nostaljiyi bile yitirmiş olma”, post-modern sofistikaşyonun damgasıdır (Berman, 2003: 18).

SONUÇ

Marshall Berman kitabının önsözünde peşin peşin sorar; “Bizler , “katı olan her şeyin buharlaştığı” zamanlarda ortaya çıkan bütün ikilemleri, ya da, “her bir kişinin özgür gelişiminin, herkesin özgür gelişiminin koşulu” olduğu bir dünya düşünüyü gerçekten de geride bıraktık mı (Berman, 2003;18)? Evet modernizm bitti yaşasın post-modernizm diye tezahürat edenler ya da onların öncülleri olan yazar, kuramcı, düşünür ve siyasi figürlerin bir kısmı böyle bir düşe hiç sahip olmadılar. Daha büyük bir kısmı çok kısa bir süre bu bulaşıcı heyecana karşılık gelen bir şeyin yüreklerinde yankı bulan sesini duydular ama sonra kaybettiler. Bir başka kısım insan ise bu tür düşlere sahip olmanın tehlikeleri karşısında yılgınlığa düşüp, rüzgarı karşısına almak yerine arkalarına almayı seçtiler. Kuşkusuz bunun ödülleri de aldılar. Hangisi olursa olsun bunun modernizmin kendi içeriğiyle bir ilgisi yok. Bunun insanların tutumları ve tercihleriyle ilgisi var.

Bu noktada günümüzde kitleselleşen iletişim ortamlarının insanların tutum belirleme ve tercihleri üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmak gerektiğini söylemeliyim. Siyasi propaganda yöntemlerinin ve siyasi figürlerin halka tanıtımının düpedüz pazarlama teknikleri ve metalara dair reklamlarda kullanılan yöntemler yoluyla yürütüldüğü bir çağda yaşıyoruz. İnternetin yaygınlaşmasıyla artan etkileşimden söz edilebilir. Ancak bu etkileşim sürecindeki paylaşımların içeriği, kaynağı, belli bir merkezden sistematik bir şekilde yürütülüp yürütülmediği konusu tartışılması gereken en önemli odağı oluşturmaktadır. Althusser “Karmaşık bir sistem olan Devletin İdeolojik Aygıtları sistemi içinde var olan egemen ideoloji, çok uzun süren, sert bir sınıf mücadelesinin sonucudur” der. Devletin kitle iletişim araçları üzerindeki egemenlik çabası bitmiş değildir. Tam tersine egemen güçler egemenliklerini sürdürmekte kitle iletişim araçlarından yararlanmanın işlevsel yollarını çok iyi keşfetmişler ve giderek daha çok buna yaslanır olmuşlardır. Althusser bunu “egemen ideolojinin yeniden üretimi” olarak tanımlamaktadır.

Bu bağlamda küreselleşme neredeyse tüm dünyada egemen ideoloji olarak etkin olan kapitalist sistemin hem hedefi hem de aracıdır. Bu hedefe ulaşmakta modernizmin kavramlarının içinin boşaltılması, bun kavramların geçersiz ve gereksiz ilan edilmesi etkili bir söylem olarak işe koşulmuştur. İşte bu söylem post-modernizm kavramı üzerinden yürütülmüştür ve yürütülmektedir.

KAYNAKLAR

- Bauman, Zygmunt, (2012). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- Bauman, Zygmunt, (2012). Parçalanmış Hayat, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- Berman, Marshall, (2003). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.*
- Beck, Ulrich, (2014). Risk Toplumu-Başka Bir Modernliğe Doğru, çev. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan, İstanbul: İthaki Yayınları.*
- Baudrillard, Jean, (2011). Tüketim Toplumu, çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- Çiğdem, Ahmet, (2012). Bir İmkan Olarak Modernite, İstanbul: İletişim Yayınları.*
- Down, Douglas Fitzgerald, (2008). Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı: Eleştirel Bir Tarih, çev. Cihan Gerçek, İstanbul: Yordam Kitap.*
- Evre, Bülent, (2013). "Geç Modern veya Postmodern Bağlamda Değişen Siyasetin Yeni Biçim(ler)i", LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), s.65-75.*
- Eagleton, Terry, (2015). Postmodernizmin Yanılsamaları, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- Giddens, Anthony, (2014). Modernliğin Sonuçları, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- Giddens, Anthony, (2014). Modernite ve Bireysel Kimlik, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.*
- Gökdere, Ahmet, (2013). "Küreselleşmeye Genel Bir Bakış", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 1(1), s.71-101.*
- Harvey, David, (1997). Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.*
- Hobsbawm, Eric, (2008). Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev. Osman Akinhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.*
- Küçük, Mehmet, (2000). Modernite versus Postmodernite, Ankara: Vadi Yayınları.*
- Marx, K. ve Engels, F., (1999). Felsefe Metinleri, çev. K. Somer vd., Ankara: Sol Yayınları.*
- Oktay, Ahmet, (2000). Postmodernist Tahayyüle İtirazlar, İstanbul: İnkılap Kitabevi.*
- Petras, James, (2004). Küreselleşme ve Direniş, çev. Ali Ekber, İstanbul: Mephisto.*
- Touraine, Alain, (1995). Modernliğin Eleştirisi, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.*
- TC Avrupa Birliği Bakanlığı (2013). Avrupa Birliği'nin Tarihçesi, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=105>. Erişim Tarihi: 14 Şubat 2017.*
- Ziegler, Jean, (2004). Dünyanın Yeni Sahipleri ve Onlara Direnenler, çev. Mahmut Didim, İstanbul: Altın Kitaplar.*